

Розділ II

ПРОГНОЗИ КОНФЕСІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НАСТУПНОГО ДЕСЯТИЛІТТЯ

1. УКРАЇНСЬКА ПОМІСНА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА: ПРОБЛЕМИ І ПРОГНОЗИ КОНСТИТУЮВАННЯ

Проблема становлення та визнання Української Помісної православної Церкви (УПЦ) вже з часів її актуалізації в Україні на початку ХХ століття не розглядається ні кліриками Церков, ні віруючими лише як церковна. Об'єктивність такої оцінки питання помісності підтверджується досвідом становлення автокефалій інших помісних православних Церков – жодна із них не змогла вибороти свою автокефалію лише завдяки реалізації певної церковної програми. Причиною такого стану речей є той факт, що процедура отримання (чи надання) адміністративної незалежності тієї чи іншої церковної одиниці не виписана у православних канонах.

Православні Церкви отримували свій помісний статус переважно тоді, коли народи, які складали ці Церкви, завойовували політичну незалежність. Політичне конституювання держави обов'язково активізувало автокефальні процеси у православній Церкві. Втрата державою політичної незалежності, як правило, з часом закінчувалася і анулюванням автокефального статусу Церков. Свого часу це пережили Сербська, Болгарська, Грузинська та інші православні Церкви (а деякі Церкви навіть по кілька разів). Запізніле, як для Європи, становлення (у ХІХ-ХХ століттях) національних рухів тих європейських народів, чий "культурний образ" сформувався під рішучим впливом православ'я, призвело до того, що ці народи є надзвичайно чутливі до статусу своїх православних Церков (Див.: Єленський В. Релігія після комунізму. – К., 2002). Адже визнання чи не визнання автокефалії стало опосередкованим визнанням чи невизнанням державності цих народів.

Відсутність в Україні єдиної Помісної православної Церкви підриває її міжнародний престиж країни. Тільки предстоятель УПЦ МП митрополит Володимир (Сабодан) з усіх православних ієрархів України є вхожим до Всесвітньої Ради Церков, але не як глава самостійної Церкви, а як представник Російської ПЦ. Відповідним чином увесь православний та й інший світ ідентифікує УПЦ лише з Московською Патріархією.

Зусилля, спрямовані на утворення УПЦ були пов'язані не тільки з тим, що "новопосталі держави відчувають брак джерел легітимації і намагаються віднайти їх у власній історії та духовній традиції". Не менш важливою є й проблема національної безпеки, яка не може гарантованою при

збереженні духовного підпорядкування українців Москві. Відомий церковний та політичний дисидент священник Гліб Якунін у багатьох своїх працях справедливо стверджує, що поки зберігається “духовна імперія Олексія II” про знищення політичної імперії – Радянського Союзу – ще рано говорити (див.: Якунін Глеб. Подлинный лик Московской Патриархии.- М., 1996).

Саме тому питання конституювання Помісної Православної Церкви практично завжди вирішувалося на межі церковних, політичних, економічних, ідеологічних та інших інтересів суб'єктів цього процесу. У зв'язку із значною історіографією цієї проблематики у науковій літературі та обмеженістю обсягу цієї розвідки ми, на жаль, не маємо змоги зробити детальний екскурс в історію становлення православних автокефалій (Див.: Саган О.Н. Вселенське Православ'я: суть, історія, сучасний стан. – К.,2003; Скурат К. История Поместных Православных Церквей. В 2-х т.- М.,1994; Kallistos Ware/ The Orthodox Church. – London, 1963та ін.).

Проте зауважимо тут, що історія появи і визнання нинішніх Помісних православних Церков свідчить також про те, що це – природний і закономірний процес, який характерний для всіх країн із переважно православним населенням. Відповідно до канонічних вимог (34 апост. прав.) політична незалежність повинна призвести і до автокефалії місцевої православної Церкви. Відтак у розвитку православ'я в Україні вже з часу появи наприкінці 80-х років минулого століття перших акцій, спрямованих на отримання країною політичної незалежності, а також під впливом представників українських автокефальних Церков у діаспорі, почали спостерігатися тенденції до унезалежнення від московського релігійного центру. А тому відновлення автокефального руху в Україні було лише справою часу.

Однак після отримання політичної незалежності у вищого керівництва державою не було єдиного бачення подальшого розвитку державно-церковних відносин в цілому, і державно-православних зокрема. Потужна опозиція чиновницького апарату до необхідності завершення процесів виходу країни із всієї системи зв'язків, які на той час існували з імперським центром, найбільш організовано проявилася саме у релігійному питанні. Не зумівши втримати у повному обсязі політичний та економічний вплив над Україною, московським ідеологам вдалося повністю зберегти ієрархічну підпорядкованість місцевих православних парафій Московській Патріархії. Проте ця залежність унеможлиблює повноцінне усамостійнення Української Держави, оскільки використовується Російською Федерацією як засіб для утримання України в орбіті не тільки свого духовно-культурного але й політичного та економічного впливу. А це в свою чергу перешкоджає формуванню національної ідентичності, утвердженню європейських демократичних цінностей та гальмує розвиток автентичного українського гуманітарного простору.

Окрім того, залежний стан православних громад України (біля 70%) від

сусідньої не вельми дружньої держави надмірно політизує релігійне середовище України. Інтенсивне зрощення релігії і політики перетворює Церкви і деномінації з духовно-культурних інституцій на маргінальні структури, котрі часто використовуються певними політичними силами для обслуговування своїх інтересів. Власне у строгому юридичному (церковно-правовому) розумінні в православ'ї поняття “Церква” означає релігійну організацію з канонічно довершеною ієрархією, котра має право вступати в рівноправні зносини з іншими суб'єктами міжнародного церковного права. У церковному праві міжнародний аспект також має визначальне значення для легітимації Церкви як суб'єкта світових релігійних процесів.

Відтак УПЦ МП не має права виступати навіть номінально на міжнародній арені. Вона не є членом Всесвітньої Ради Церков, а ні членом Конференції Європейських Церков тощо. Одним словом, для міжнародного релігійного співтовариства Україна відсутня на конфесійній карті світу. Таким чином ми стикаємося із проблемою втрати Україною потенціалу українських громадян. Адже весь потенціал мільйонів православних українських громадян працює на авторитет та імідж Росії, яка нібито представляє інтереси України у всіх міжнародних релігійних організаціях. Насправді ж за рахунок нашого духовно-релігійного потенціалу Росія має змогу займати лідируючі позиції у релігійному світі. Такий стан Православ'я зумовлений й іншою проблемою – тотальною русифікацією та високим рівнем інтегрованості українського єпископату у російську шовіністичну церковно-політичну сферу. Адже ні для кого не секрет, що перманентною проблемою саме російського православ'я, котра певною мірою передалася українському, є його надзвичайна політизація. Згубний вплив залежності УПЦ МП від іноземного національного релігійного центру підсилюється тим, що Московська патріархія завжди (і за царя, і за комуністів) була і нині є додатком до держано-політичного апарату Росії.

Тут також не варто забувати і про проблему збереження для Московської Патріархії апостольської спадковості. Історична й духовна традиція Київської митрополії свого часу була перебрана Московським Патріархатом і забезпечувала й забезпечує йому авторитет однієї з найдавніших православних Церков у слов'янському світі. Остаточне відокремлення православної України змусить РПЦ шукати власне історичне коріння, власні резерви для розширення та зміцнення своєї організації. А тому треба розуміти, що втрата для Москви апостольської спадковості Києва рівнозначна самовбивству. Лише би з цієї причини (а є ще багато інших) Московський Патріархат намагатиметься й надалі докладати максимальних зусиль для утримання УПЦ МП у своєму силовому полі.

Відтак ці та інші причини призвели до того, що Україна стала унікальною країною, де, незважаючи на величезну (понад 16 тисяч) кількість православних парафій, так і не відбулося становлення Помісної православної Церкви. Це створює значні проблеми у розвитку країни, адже зв'язок між політичною незалежністю і автокефалією є двостороннім – автокефалія стає

певним гарантом незалежності країни або, принаймні, унеможлиблює (значно зменшує) духовний вплив закордонних релігійних центрів на події у даній державі.

Неконституційована помісність Українського православ'я – результат значних стратегічних прорахунків українського істеблїшменту, зокрема керівництва держоргану у справах релігій та апарату Президентів України Л.Кравчука й Л.Кучми. І це незважаючи на те, що об'єднання православ'я в Україні та становлення Помісної Церкви стає домінуючою ідеєю адміністрації Л.Кучми вже після 1997 р., а з 2000 р., коли в Україні урочисто святкувалося річниця Різдва Христового, ця ідея тією чи іншою мірою піднімалася тодішнім Президентом практично у кожному його виступі, що був присвячений державно-церковним відносинам чи проблемі врегулювання ситуації в православ'ї. Активізація об'єднавчих зусиль у 1999-2000 рр. була зумовлена рядом чинників. Формальним – 2000-літнім ювілеєм християнства. Політичним – у березні 1999 р. Президент України Л.Кучма висловив своє позитивне ставлення до ідеї об'єднання православних Церков і зміцнення державності в Україні. І нарешті внутрішньоцерковним – подолання церковного розколу як чинника регіоналізації України.

Як справедливо стверджують експерти, не менш важливою в аспекті Помісності є й *проблема політичної незалежності країни*, яка, не може бути доконаним фактом при збереженні духовного підпорядкування українців Москві. Підтвердженням цього є хоча б низка угод УПЦ МП із силовими структурами України. З грудня 1998 р. діє спільна угода про взаємодію між УПЦ МП і Держкомітетом у справах охорони державного кордону. Подібні угоди були згодом підписані також з іншими силовими структурами України (міліція, пенітенціарна система та ін.). У 2006 р. таку угоду підписав міністр надзвичайних ситуацій від імені свого міністерства. В умовах світської держави такі угоди і лише з однією Церквою викликають не лише здивування.

Такими своїми діями українські вищі посадовці, на наш погляд, створюють небезпечні прецеденти. Адже УПЦ, згідно її Статуту, є складовою частиною Російської ПЦ і має виконувати всі рішення московських Архиєрейських Соборів. Якщо врахувати, що Московський Патріархат у 1996-1998 роках уклав подібні спільні договори з усіма силовими структурами Росії, то виникає закономірне питання: які ж договори насправді буде виконувати та частина Російської ПЦ, яка нині має назву Українська Православна Церква? І якщо Московський патріарх постійно декларує і проповідями, і своєю діяльністю російську національну ідею, російський патріотизм, то чи зможе православний священик в Україні, ієрархічно підпорядкований цьому патріарху, виховати в українських прикордонників, моряків чи міліціонерів український патріотизм, любов до України? Зараз священики УПЦ МП претендують на ведення виховних курсів у загальноосвітніх навчальних закладах. Яких ми громадян України матимемо після їх виховних годин?

Таким чином, ми можемо констатувати, що утвердження УППЦ – це не просто данина багатовіковій традиції чи формальне наслідування досвіду тих держав, де православ'я виступає домінуючим віросповіданням. Це, насамперед, прагматична вимога сьогодення, від успішної реалізації якої залежить стратегія національного поступу Українського народу, його національна безпека, чи, зрештою, незалежність у найбільш широкому значенні цього слова. Адже не можна розбудувати незалежну Україну, допускаючи серйозний контроль над власним духовно-інформаційним простором з боку зарубіжних релігійно-політичних центрів. До таких, зокрема, належить РПЦ, яка поширює свій вплив на український соціум першочергово завдяки присутності у ньому УПЦ МП.

Практично всі експертні оцінки процесу конституювання і її визнання у православному світі УППЦ свідчать, що це значно зменшить ідеологічний та духовний вплив інших держав на суспільні процеси в Україні. В умовах пострадянської дійсності важливим також є й той фактор, що отримання канонічного Томосу і прогнозоване зростання УППЦ (за рахунок тих громад віруючих, які симпатизують цій Церкві, але не переходять із-за канонічних засторог) стане для всього українського суспільства своєрідною "точкою неповернення", тобто зробить процес проведення тут демократичних реформ у напрямі євроінтеграції остаточним і незворотним (нинішня потужна опозиція євроінтеграції, очолювана лідерами біляцерковних братств тому свідчення).

Конституювання УППЦ і відхід до неї українофільських парафій із УПЦ МП дозволить значно зменшити вплив українофобських чинників (які на попередніх Президентських виборах 2004 р. чітко проявився через діяльність громадських організацій та кліру УПЦ МП) у наступних виборчих кампаніях. Крім того, УППЦ допоможе відновити справедливість щодо прав і свобод тих мільйонів віруючих, які вважають себе обділеними через невизнання християнською спільнотою УПЦ КП та УАПЦ Тому Україна, яка задекларувала свій поступ у Євросоюз, повинна докласти всіх зусиль для відновлення цієї справедливості.

Проблему конституювання УППЦ не можна розглядати поза контекстом загальної ситуації у православному світі, яка склалася наприкінці ХХ – початку ХХІ століть. Адже після розпаду СРСР та про-радянського табору у Європі, Вселенський Патріархат почав поступово перебирати на себе від Московського Патріархату роль церковного лідера Центральної та Східної Європи, поширивши свій вплив на православні Церкви Румунії, Чехії та Словаччини, Болгарії, Польщі. Це відповідає принциповому уявленню Вселенської Патріархії про власну роль у тій системі світового православ'я, яка сформувалася у ХХ столітті.

Одночасно у внутрішній опозиції до Вселенського Патріархату перебуває його головний конкурент на міжправославному рівні – Московський патріархат. Якщо Константинопольська Церква виконує сьогодні роль "православ'я з людським обличчям", то Московська, у своїй

ієрархічній та богословській традиції, фактично продовжує ті ж тенденції, які там домінували і в радянські часи – замаскований тоталітаризм. В своєму протистоянні Константинополю Московська Патріархія часто застосовує "право сили", використовуючи своє положення однієї із найчисельніших Церков у світі (біля 27 тисяч громад, проте із них безпосередньо в РФ – всього біля 13 тисяч). Спираючись на потужну підтримку світської влади, залучення не контрольованих фіскальними органами коштів, ієрархія Російської ПЦ не полишила свої претензії на лідерство у православному світі, і, починаючи із 1945 р., здійснює низку принципових заходів, серед найуспішніших з яких можна назвати об'єднання із РПЦЗ (завершилося у травні 2007 р.), для того, щоб посісти першість у православному світі.

Саме тому керівництво Вселенського Патріархату зацікавлене у врегулюванні в Україні церковної кризи та створенню тут єдиної православної помісної Церкви. Це значно об'єктивно послабить позиції московських стратегів – отримавши томос від Константинополя, УППЦ залишиться в орбіті впливу Вселенської Патріархії, що дозволить останній стати реальним, а не символічним лідером православного світу, принаймні значної його частини.

УПЦ КП, УАПЦ та різні гілки української влади неодноразово зверталися до Константинопольського Патріархату з проханням про унормування статусу православ'я в Україні. Можливості Вселенської Патріархії після успішного завершення конституювання Естонської Апостольської ПЦ Константинопольського Патріархату, кількох вдалих втручань у внутрішні справи інших православних Церков у 2003-2004 роках тощо, значно зросли. Принаймні нікого у світовому православ'ї вже не дивує фактичне визнання більшістю православних Церков Константинопольського Патріархату як всеправославного третейського судді. Це ми бачимо перш за все на прикладах врегулювання проблем православ'я в Албанській, Болгарській, Єрусалимській, Естонській та інших православних Церквах.

У XXI ст. Вселенській Патріархії вдалося досягти системної переваги над своїми одвічними опонентами – Московським Патріархатом та грецькими опозиціонерами, наразі очолюваних архієпископом Афінським Христодулом. Більше того, останній так і не наважився увійти у затяжний конфлікт із Вселенським Патріархатом під час гострого непорозуміння між частиною ієрархії Елладської Церкви та Константинополем у 2004 р. з приводу „нових територій”. Натомість патріарх Варфоломій підкреслив свою роль лідера грецького православного світу та відібрав в ієрархії Елладської ПЦ бажання зазіхати на окремі канонічні права. Посилив позиції Вселенського патріархату і корупційний скандал, що розгорівся у Елладській Церкві наприкінці минулого століття і дискредитував найближче оточення Христодула, похитнувши суспільний та церковний авторитет останнього. Наприкінці XX ст. Московський патріархат фактично втратив й іншого традиційного союзника – Єрусалимський Патріархат. Ця Церква поступово виходить із сфери впливу Москви, про що засвідчили події із виборами

Єрусалимського патріарха після відставки Іринія. Характерно, що ключовою фігурою у нормалізації конфлікту знову виявився патріарх Варфоломій.

Зрозуміло, що ці події створюють для Вселенського Патріархату вигідний еклезіологічний контекст для розширення свого впливу на Україну. Згідно традиційної точки зору Вселенський Патріархат має виключне право ініціювати надання автокефалії місцевій Церкві, проголошувати автономію або автокефалію певної церковної території (у консенсусі з іншими помісними церквами); мати у своєму складі автономні церкви; виступати в ролі третейського судді у конфліктах між православними Церквами тощо.

Але не варто й перебільшувати зацікавленість справами України Вселенської Патріархії, яка уважно стежить за своїм іміджем у християнському світі, а відтак не може цілком ігнорувати позицію могутньої на сьогодні Російської ПЦ. З конкретних дій Вселенського Патріархату можна зробити висновок, що він реально готовий допомогти українській стороні у створенні УППЦ. Проте Константинополь ніколи не буде робити цього ціною зіпсування власного іміджу або в християнському світі. Тому логічно, що Вселенська Патріархія всіляко уникає будь-яких неканонічних дій, що можуть викликати гостру критику з боку Російської та інших Помісних Церков.

Разом з тим необхідно пам'ятати, що група помісних Церков (Російська, Сербська, Болгарська) мають дещо інші канонічні уявлення та заперечують зазначені вище ексклюзивні канонічні права Константинополя. Тому, користуючись розбіжністю у тлумаченні канонів різними помісними Церквами, Московський патріархат намагається здійснити на Константинополь максимальний тиск з метою вимусити його відмовитися від створення УППЦ. Об'єктом для цього використовується прагнення до незалежності чисельної та фінансово потужної Американської архієпископії, що перебуває в складі Вселенського патріархату (Помісні Православні церкви. Збірник матеріалів. – М., 2004. – С.15). Московська Патріархія також всіляко протидіє наростанню авторитету Константинополя у Європі та світі в цілому. Звинувачуючи Константинопольського патріарха у тому, що він намагається стати "східним папою" та грубо порушує канони, підтримує "єресь єкуменізму" тощо, московські ієрархи всіляко подають себе "канонічними хранителями православ'я".

Стратегічною метою усіх цих дій є, на нашу думку, шантажування патріарха Варфоломія загрозою "світового розколу" в православному світі у випадку його "втручання у внутрішні справи Українського православ'я". Як прогнозують майже усі аналітики, у разі створення УППЦ за активного сприяння Константинополя, Московський Патріархат одразу ж розірве з Вселенською патріархією "євхаристичне спілкування".

Проте такий крок ще не надасть Москві необхідної переваги. Тому остаточну долю протистояння та визнання УППЦ вирішить, на нашу думку, реакція помісних православних Церков на конфлікт між Москвою та Константинополем. Підтримати Вселенську Патріархію може Румунська ПЦ,

яка нині перебуває у протистоянні з Російською ПЦ із-за своїх прагнень мати Молдову як свою канонічну територію. Вірогідно, що з огляду на авторитет Вселенського патріарха у православному світі, його позицію підтримають грекомовні Церкви (Олександрійська, Єрусалимська, Кіпрська, Елладська), а також авторитетні у православному світі давні патріархати Сходу – Олександрійський, Єрусалимський та Антіохійський. Водночас група Церков може бути в опозиції до рішення Вселенського патріархату щодо України, але ніяк не виявляти свою позицію, побоюючись вступати в конфлікт з Константинополем (наприклад, Сербська, Польська чи Болгарська православні Церкви).

Отже, щоб не потрапити у ситуацію розколу світового православ'я, Вселенська Патріархія буде діяти в Україні досить обережно, уникаючи надто радикальних або неканонічних дій. Тому, щоб успішно використати унікальну історичну нагоду та відкрити Константинополю можливість для конкретних канонічних дій, необхідно знайти максимально канонічно коректну модель створення УППЦ. Крім того, ця модель має максимально відповідати власним інтересам Константинополя, який бажає хоча б почасти зберегти свій вплив на українську церковну ситуацію. Тому бажано, щоб ця модель зрозуміло та прозоро (хоча б і неофіційним чином) декларувалася українськими державними структурами в якості "соціального замовлення", що висловлює думку більшості українського народу.

З точки зору експертів, для того, щоб віднайти та успішно реалізувати таку модель створення УППЦ, необхідно вирішити три головні канонічні проблеми, що мають місце в середовищі церковного руху за автокефалію (УПЦ КП та УАПЦ): канонічності єпископських хіротоній в УПЦ КП та УАПЦ статусу майбутньої Церкви та титуляції її глави; канонічної легітимності глави Церкви.

Перша проблема полягає у тому, що хіротонія більшості архієреїв УПЦ КП та УАПЦ неканонічна з точки зору Московського Патріархату, а також деяких інших православних Церков. Особливого канонічного розгляду потребують випадки тих архієреїв, що отримали канонічні єпископські хіротонії в Руській ПЦ, але пізніше були позбавлені священного сану або були екскомуніковані (відлучені від Церкви) архиєрейським собором Російської ПЦ (наприклад, митрополит Львівський Андрій Горак та патріарх УПЦ КП Філарет).

Друга проблема полягає в тому, що українська церковна ситуація не відповідає деяким принциповим передумовам, що, згідно канонічного права православ'я, необхідні для проголошення автокефалії. А це: церковна єдність на території місцевої Церкви, яку планується проголосити автокефальною; соборні рішення, що демонструють однотайність думки єпископату щодо необхідності проголошення автокефалії на цій території; загальноправославний консенсус, тобто згода на проголошення автокефалії усіх помісних Церков. Українська ситуація відповідає таким важливим передумовам для проголошення автокефалії як: повна політична

незалежність країни, географічна віддаленість, етнічна та мовна відмінність регіону від території кіріархальної (материнської) Церкви.

Задоволення перших двох канонічних передумов проголошення автокефалії виглядає сьогодні нереалістичним. Це пояснюється тим, що на даний момент серед православного єпископату України немає одностайності щодо проголошення автокефалії – дві третини православних громад перебувають у юрисдикції МП. І зрозуміло, що зміна існуючого канонічного статусу УПЦ МП на статус автокефалії або автономії (в складі Московського або ж Константинопольського патріархатів) неможлива без згоди самої УПЦ МП, а точніше, її єпископату. За умов жорсткого тиску Москви нереалістично й досягти загальноправославного консенсусу з українського питання, принаймні, таким чином, щоб уникнути гострого конфлікту між Вселенським та Московським Патріархатами. Проблема може виникнути і щодо титулування предстоятеля УПЦ – Константинополь намагається не надавати главам нових автокефальних Церков патріаршого титулу, оскільки титул "патріарха" до цього часу розглядається Константинополем як спосіб вирізнити статус давніх Церков Сходу, що колись складала систему Пентархії. Візантійська канонічна теорія, що існує з IX століття, передбачає особливі права п'ятих давніх патріархів – Римського (до розколу 1054 року), Константинопольського, Олександрійського, Антіохійського та Єрусалимського. Тому ймовірно, що патріарх Варфоломій не захоче визнавати Українську Церкву в статусі патріархату, а наполягатиме на тому, щоб, принаймні на першому етапі, глава Церкви носив титул митрополита. Третя проблема полягатиме в канонічному положенні та іміджі у церковному середовищі головних претендентів на посаду глави помісної Церкви – патріарха Філарета та митрополита Мефодія Кудрякова

Нинішній глава УПЦ КП патріарх Філарет є досвідченим церковним адміністратором. Крім того, у 2005-2006 роках, завдяки українським ЗМІ, суспільний імідж Філарета значно змінився на краще, а імідж митрополитів Володимира (Сабодана) та Мефодія (Кудрякова) не змінився або ж погіршився. Втім, з точки зору експертів, канонічна реабілітація Філарета Константинопольським Патріархатом залишається вельми проблематичною, хоча повністю виключати такої можливості також не варто. Ймовірним видається, що Вселенський патріарх може оприлюднити свою особисту позицію щодо анафема на Філарета (наприклад, заявити, що "ця анафема спричинена політичними, а не еклезіологічними чинниками"). Тому можливою є "історична реабілітація" Філарета, під яку може здійснитися і його "канонічна реабілітація".

Таким чином, ми можемо стверджувати, що Вселенський Патріархат має необхідні канонічні можливості для створення УПЦ та зацікавлений у відході православних парафій в Україні від Московського Патріархату та створенню УПЦ. Оскільки Московська Патріархія буде системно протидіяти Константинопольському Патріархатові та погрожуватиме йому розколом у світовому православ'ї, патріарх Варфоломій буде намагатися

діяти лише у рамках канонічного права.

Крім того, конституювання УППЦ значною мірою залежить від того, чи зможуть українські православні юрисдикції та державна влада запропонувати Вселенському Патріархатові прийнятну для нього модель створення помісної Церкви. Оскільки для проголошення автокефалії Української Церкви ще не створені всі еклезіологічні передумови, Константинополь може наполягати на створенні автономної Української Церкви у складі Вселенського Патріархату. Проте з точки зору православних віруючих та, за великим рахунком, національних інтересів України, цей варіант є неприйнятним.

З іншого боку, теоретично можливим є варіант отримання автономії/автокефалії Українського православ'я з боку Московської Патріархії. Але, хоча Ювілейний архиєрейський собор Російської ПЦ у 2000 р. і визначив статус УПЦ як "самоуправної Церкви з широкою автономією", Собор очікувано для більшості експертів відхилив прохання Собору УПЦ МП про "канонічну автономію", або, як висловилися українські архиєреї, "уточнення" того канонічного статусу УПЦ, котрий був визначений для неї патріархом Тихоном на історичному Помісному Соборі 1918 році. Мова йде про занесення автономного статусу УПЦ МП у диптихи, оскільки статус "самоуправної Церкви з широкою автономією" відсутній у православній інституційній практиці, а тому ніким не визнаний. Таким чином, єпископат Російської ПЦ відмовив УПЦ МП у статусі, аналогічному до статусу Японської, Синайської чи Фінляндської ПЦ.

Корінь проблеми щодо визнання незалежного статусу УПЦ МП лежить, на нашу думку, у політичній площині. Надання автокефалії УПЦ МП суперечить головним засадам реальної державної політики РФ щодо України (неоімперіалізм), що в церковній сфері відкрито проголошується високопоставленими як церковними, так і світськими діячами. Таким чином, оскільки Російська ПЦ на сьогодні суттєво залежна від політики кремлівської адміністрації, надання автокефалії або кроки, що наближають до цього, розглядаються керівництвом Церкви як небажані. Вище церковне керівництво не готове також і до проголошення автономії УПЦ МП, оскільки вважає, що надання автономії неминуче актуалізує проблему автокефалії – повної незалежності УПЦ МП.

Після приходу до влади В.Путіна у внутрішній та зовнішній політиці РФ виникла необхідність у новій ідейній базі для легітимізації авторитарних тенденцій всередині країни та обґрунтування неоімперських тенденцій у зовнішній політиці. Конкуруючи з іншими ідеологічними проектами, ідеологема "Росія православна" виявилася найбільш привабливою для команди В.Путіна. За допомогою ЗМІ та союзників всередині РПЦ нинішньому президенту Росії створений імідж державного керівника, котрий здійснює історичну місію об'єднання сучасної Росії з духовними цінностями дореволюційної Росії, підтримує Російську православну Церкву та є ініціатором історичного об'єднання Московського Патріархату з

православною діаспорою за кордоном (Російська православна Церква за кордоном – РПЦЗ). І хоча Російській ПЦ досі не вдалося остаточно наблизитися до статусу "державної Церкви", вона значно посилила свої позиції та тісно співпрацює з низкою державних інституцій, зокрема, з російським МІС, Адміністрацією Президента РФ, крайовими адміністраціями та ін.

При оцінці реалізації проекту об'єднання Московської Патріархії з РПЦЗ нам слід враховувати, що надання автокефалії УПЦ МП суперечило і суперечить цьому неоімперському за своєю ідеологією проекту. Адже канонічний статус РПЦЗ дуже подібний до статусу УПЦ КП та УАПЦ (хоча й не тотожній). Ця подібність полягає в тому, що українські Церкви і досі перебувають, а РПЦЗ біля 80-ти років перебувала у певній церковній ізоляції, пов'язаній як з проблемами юрисдикцій, так і з тим, що ці Церкви були/є у молитовному спілкуванні з тими церковними групами, котрі можуть бути визначені як однозначно схизматичні (у випадку РПЦЗ – це грецькі старостильники). Оскільки таке євхаристичне спілкування вимагає канонічного пониження для того, хто увійшов у нього, то явним стає той факт, що РПЦ застосовує у ставленні до різних Церков практику подвійних стандартів. Адже якщо від представників УПЦ КП та УАПЦ застосовується вимога принести покаєння, то ця ж вимога мала б бути висунута й до представників РПЦЗ. Проте щодо останньої це було проігноровано, оскільки будь-які вимоги чи претензії до РПЦЗ унеможливили б її поєднання з Російською ПЦ.

Варто наголосити і на особистій мотивації, що наявна у діях вищого керівництва РПЦ. Патріарх Московський Алексій II не хоче увійти до історії РПЦ в якості ієрарха, котрий "віддав Україну". Це ж стосується й "сірого кардинала" РПЦ, голови Відділу зовнішніх церковних зносин Московського патріархату митрополита Смоленського та Калінінградського Кирила, який побоюється, що будь-яка "поступливість" в українському питанні буде використана для дискредитації його особи як головного кандидата на посаду Московського патріарха в майбутньому.

З точки зору російських церковних аналітиків, які час-від-часу оприлюднюються на тих чи інших російських Інтернет-порталах (portal-credo. Ru; Interfax. Ru; patriarchia. Ru та ін.), реальна небезпека для Московської Патріархії щодо створення в Україні Помісної Церкви не в російській сфері впливу відкриється лише після відходу від керівництва УПЦ КП патріарха Філарета. Адже останній, внаслідок системної десятирічної пропаганди з боку УПЦ МП та РПЦ, не сприймається переважною більшістю духовенства та віруючих УПЦ МП. Після відходу Філарета значна частина парафій УПЦ МП, особливо у західному регіоні, може приєднатися до УППЦ. Аби перешкодити цьому, московські стратеги можуть піти на надання автономії (надання автокефалії практично неймовірне). Спроба такого варіанту була в переддень приїзду до Києва влітку цього року Вселенського патріарха Варфоломія I. Її здійснив митрополит Кирило

(Гундяєв). Проте Синод УПЦ МП не прийняв пропозицію Москви.

Справа в тому, що отриманий від Московського Патріархату статус автономії чи автокефалії не може завершити процес становлення УППЦ. Адже в результаті такого дарування УППЦ потрапить у ситуацію, аналогічну до тієї, яку нині має Православна Церква в Америці (ОСА). Наданий у 1970 р. Священним Синодом Російської ПЦ Томос про автокефалію "Руській православної греко-кафолічній Церкві в Америці" не був визнаний Константинопольською, Олександрійською, Антіохійською, Єрусалимською та багатьма іншими православними Церквами.

В такому випадку Українське православ'я опиниться у ще більшій канонічній ізоляції, ніж воно зараз є. Принаймні зараз УПЦ МП хоча й не сприймається у православному світі як якесь самостійне утворення, проте як складову – групу епархій Російської ПЦ – її визнають всі. На користь цього припущення свідчать і неодноразові заяви Константинопольського Патріархату, який вже тричі – у 1924, 1990 та 2005 роках – підтверджував свої претензії на Україну як свою "канонічну територію". Адже, на думку Вселенської Патріархії, Московська Церква може мати лише ту канонічну територію, яку вона мала на момент її визнання як канонічного утворення у 1589-93-х роках. Українська православна митрополія, як відомо, на той час була у юрисдикції Константинопольського Патріархату.

А тому за таких умов об'єктивно може так скластися, що хоча інші православні Церкви не будуть заперечувати наявності у ієрархії УПЦ МП, яка може отримати певний офіційний статус від Московської Патріархії, апостольського спадкоємства та благодатності таїнств, що у ній звершуються, але її канонічний статус не буде визнаватися. З точки зору Вселенського Патріархату та світового православ'я, ця Церква й надалі вважатиметься структурою, яка об'єднує епархії Московського Патріархату в Україні. Таким чином Московському Патріархатові вдасться й надалі залишати УПЦ МП своїм сателітом.

Досвід врегулювання ситуацій розколу у православних країнах (наприклад, Болгарія) передбачає можливість проведення об'єднавчого собору. Реальною ціллю всього об'єднавчого процесу може бути об'єднання 4 тисяч громад УПЦ КП, тисячі громад УАПЦ та більшості громад УПЦ МП Західної та Центральної України (6-7 тисяч громад). Таким чином, за сприятливих умов об'єднана Церква вже на перших етапах свого існування нараховуватиме понад десять тисяч громад. Для визнання цього собору дуже бажаною була б участь у ньому представників від Вселенського патріарха та від інших Помісних Церков. Крім цього, сам факт канонічності об'єднаної православної Церкви стане умовою швидкого зростання кількості її громад в центрі, на сході, півночі і півдні України, що є бажаним мінімальним результатом, на який розраховують всі прихильники УППЦ.

Досягнення об'єднання всіх парафій православних юрисдикцій України в перспективі найближчих років – нереальне. Причиною цього є значний культурний розрив між віруючими та наявність серед них

(переважно УПЦ) значного прошарку українофобів, які будуть створювати ті чи інші власні церковні структури ще протягом одного-двох поколінь. Відтак реальне завдання може полягати в створенні Української Церкви "більшості", а не в повній ліквідації "російської" Церкви в Україні.

Нині не можна також ставити і питання про форсування створення УППЦ – це може призвести до цілого ряду негативних наслідків, що знецінять досягнення в церковній сфері та призведуть до невиправданих ризиків для національної безпеки України. Російська ПЦ, відчувши певний тиск від Вселенської патріархії у вирішенні українського питання, неминуче радикалізує свою діяльність в Україні через активізацію діяльності православних екстремістських організацій та наростання антиукраїнської та антизахідної пропаганди у православних ЗМІ.

В УПЦ МП та РПЦ в цілому посиляться роль радикалів – Союзів православних братств, громадян та інших об'єднань, а також чернечих згурпувань, які, як це вже не одного разу було, будуть провокувати силові зіткнення. З іншого боку, представники автокефального руху будуть вимагати повної заборони діяльності структур Російської ПЦ в Україні, ініціюватимуть захоплення храмів, провокуватимуть інші конфліктні ситуації. У результаті цього невідворотним стане активне протистояння віруючих різних конфесій із широкою полемікою в пресі, взаємними звинуваченнями, демонстраціями, масштабними зіткненнями. На думку деяких аналітиків, у разі загострення ситуації в УПЦ МП, керівництво Московської Патріархії може мобілізувати значні людські маси на акції протесту, спровокувати масштабні зіткнення між віруючими для дискредитації керівництва Української держави як такого, що порушує права віруючих і не забезпечує громадського порядку. Безпосередня присутність структур РПЦ на території України може викликати, в разі конфліктних ситуацій на міжконфесійній основі, втручання дипломатичних та інших державних структур РФ.

Відтак можна стверджувати, що, як показали парламентські та президентські кампанії 2002-2006 років, сучасний канонічний статус УПЦ МП дозволяє керівництву Російської ПЦ використовувати її в якості одного з потужних "ресурсів впливу" світської політики Російської федерації в Україні. З іншого боку, розділення Українського православ'я дискредитує імідж України в світі, є постійним джерелом суспільної напруги, становить потенційну загрозу національній безпеці України (сепаратизм, поширення екстремістської проросійської ідеології, антиукраїнських настроїв тощо). Таким чином, інтересам національної безпеки України відповідає створення Української помісної православної Церкви.

Найбільш реальним інструментом конституювання УППЦ на сьогодні може виступати лише Вселенська Патріархія, яка має всі канонічні підстави і можливості для її конституювання. Становлення УППЦ на базі УПЦ МП шляхом дарування їй автокефалії від Московської Патріархії сьогодні нереальне і не доцільне. Адже в такому разі не вирішується головна проблема

нинішнього буття Українського православ'я – визнання автокефалії Української Помісної ПЦ світовим православ'ям та ліквідація розколу.

Оскільки конституювання УППЦ напряму залежить від позицій Константинопольської та Московської Патріархій, представники всіх українських православних юрисдикцій та Української держави мають виробити та узгодити з вказаними патріархатами й іншими Помісними православними Церквами взаємоприйнятну модель такого конституювання. Шлях становлення УППЦ має бути поетапним та відповідати канонічним вимогам. Найоптимальнішим варіантом конституювання УППЦ було б запозичення моделі, застосованої для об'єднання Московської Патріархії із Російською православною Церквою закордонною, коли всі попередні "нестроєння" були відкинуті пунктом про те, що "раніше видані акти, що перешкоджають повноті канонічного спілкування, визнаються недійсними або ж такими, що втратили силу" (Акт о каноническом общении// www.patriarchia.ru/db/text/155920.html).

Вирішальна роль, у зв'язку із православною традицією, що склалася протягом століть, в отриманні незалежного статусу Українського православ'я повинна відіграти Українська держава. Політичні зусилля останньої мають бути скеровані, у межах чинного законодавства, на отримання повної незалежності Українським православ'ям – автокефалії. Водночас, якщо внаслідок певних історичних умов (відсутності згоди єпископату, духовенства та вірних) отримання автокефалії від Константинопольського Патріархату в даний момент виявиться неможливим, виходом із ситуації може стати інституційне закріплення позиції Вселенської Патріархії в Україні через конституювання автономної Церкви у складі Константинопольського Патріархату (із занесенням її до диптиху як окремої Церкви).

Реальною соціальною базою УППЦ є церковні структури УПЦ КП та УАПЦ (понад 5 тисяч парафій). Проте між ієрархами цих церков існує достатньо тривалий конфлікт, який не дозволив їм об'єднатися у 2000 році, коли домовленість між Церквами була достатньо реальною – у жовтні 2000 року 26 архиєреїв УПЦ КП та 7 архиєреїв УАПЦ підписали у Києві і направили у Константинопольську Патріархію спільне звернення, в якому зазначалося про початок об'єднавчого процесу і конкретизувалися шляхи об'єднання. Підсумком такої зустрічі стало підписання у Вселенській Патріархії повноважними делегаціями обох Церков Домовленості ("Симфонітikonу"). Проте ця Домовленість, із-за багатьох об'єктивних й суб'єктивних причин, так і не вступила в силу (Релігійна панорама. – 2000.- №3. – С.46).

Нова спроба об'єднання відбулася через п'ять років – у серпні-листопаді 2005 року. Патріарх УПЦ КП Філарет та предстоятель УАПЦ митрополит Мефодій домовилися про відновлення процесу об'єднання цих двох Церков. Як наслідок домовленостей, у вересні-жовтні відбулися спільні засідання повноважних Комісій, в результаті роботи яких було досягнуто

спільне бачення необхідності й практичних кроків об'єднання УПЦ КП та УАПЦв єдину Помісну православну Церкву. Зокрема, такими кроками стали проведені 10-11 жовтня Архирейські Собори Церков та спільна конференція єпископату УПЦ КП та УАПЦ на яких були вироблені засади об'єднання та прийнято Заключне рішення, в якому визначено приблизну дату проведення Об'єднаною Собору – 19 листопада 2005 року.

Проте з боку УАПЦ подальші об'єднаною процеси були призупинені: нею були висунуті фактично неприйнятні умови для ієрархії УПЦ КП, зокрема неучасть в балатуванні на главу об'єднаною Церкви владики Філарета. Це спровокувало Заяву керівництва УПЦ КП. 17 листопада на своїй прес-конференції патріарх Філарет повідомив, що через позицію єпископату УАПЦ були зірвані досягнуті між Церквами у вересні-жовтні домовленості про об'єднання, що, на його думку, свідчить про небажання ієрархії УАПЦ продовжувати об'єднаною процес. Тому він закликав духовенство й мирян УАПЦдо єднання без згоди ієрархії УАПЦ Наступного дня із різкою критикою Заяви патріарха Філарета виступив предстоятель УАПЦмитрополит Мефодій. На його думку, поєднання не стало реальністю з однієї причини – "воно не побудоване" з боку патріарха Філарета у душі любові.

Причини подібного стану справ різноманітні. Цікаво, що у суспільстві оцінка подібних міжцерковних суперечок є достатньо прагматичною. Незважаючи на значну довіру до Церкви як інституту (61,2% опитаних), священноначаліє Церков не має такої довіри (Релігія і Церква в суспільному житті України/Національна безпека і оборона. – 2002. - №10). Головними причинами міжконфесійних конфліктів у 2000 році віруючі вказують прагнення влади церковних ієрархів (39%) та майнові проблеми (23% опитаних), політичні чинники (20%). Подібне опитування в жовтні 2002 р. ще чіткіше зазначило основні риси міжцерковних конфліктів. Їх головними причинами громадяни вважали жадання влади з боку ієрархів – 47,4%; прагнення церковного майна та будівель – 32%; суто політичну природу – 17,2%. (Національна безпека і оборона. – 2000. - №10.- С. 98; 2002. - №10).

Тому не дивно, що, незважаючи на певне погіршення відносин між УПЦ КП та УАПЦ ідея Помісності поступово стає однією із найпопулярніших у середовищі віруючих цих Церков, а з часом завойовує все більше прихильників навіть і серед віруючих УПЦ МП. Ці тенденції підтверджуються й даними соціологічних досліджень. Так, у 2000 році, за даними соціологічної служби УЦЕПД ім. О.Разумкова, ідею створення УППЦ підтримували 39,9% респондентів, не підтримували – 42,8%. Причому 14,4% опитаних вважали об'єднання Церков обов'язком влади, а 63,1% були переконані, що представники влади не повинні втручатися у відносини православних Церков, у т.ч. 32,3% були певні, що таке втручання надмірно політизує проблему і не має нічого спільного з вболіванням за релігію, віру, Церкву (Національна безпека і оборона. – 2000. - №10. – С. 37). За даними цієї ж соціологічної служби, у квітні 2005 року ідею Помісності

підтримували вже 40,5% респондентів (проти було 14,7%), Водночас 46,4% опитаних заявили, що вони взагалі не знають, що таке Помісна ПЦ. Символічно, що понад 33% респондентів вважали, що конституювання УППЦ є важливим для успішного розвитку України.

Станом на січень 2007 року, за даними Київського міжнародного інституту соціології (КМІС), 50,5% населення України підтримували ідею конституювання УППЦ, а проти виступали лише 10,7%. Цікаво, що у самій УПЦ МП ідея Помісності не викликає такого несприйняття, як це було раніше – на початку 2007 р. непринятною ця ідея була лише для 20% віруючих.

Дані соціологів підтверджують і процеси, що відбулися у другій половині 2007 року в УПЦ МП. Мова йде про різке збільшення (на 25%) кількості єпископів у Церкві, особливо у "проблемних" східних і південних єпархіях, які були або поділені, або отримали одного-двох вікарних єпископів. А також про підготовку до Собору УПЦ МП, який мав відбутися 22 грудня 2007 року, проте через його невідповідність, а, як засвідчили події навколо його організації, швидше через неготовність багатьох кліриків його сприйняти як найвищий орган Церкви, так і не відбувся. Він був відтермінований на 2008 рік. Проте Архиєрейський Собор, який відбувся 21 грудня 2007 року, досить красномовно показав характер змін, які відбуваються у Церкві. Зокрема, у Статут Церкви були внесені зміни, метою яких є закріпити і розвинути нинішній статус УПЦ у Московській патріархії. Зокрема, про це свідчить введення поняття "Собору УПЦ" якому належить "вища влада" в УПЦ (розділ II), а також певні зміни у статусі Предстоятеля Церкви. Зокрема повернення до практики його довічного обрання (п.V.2) (пункт був вилучений відповідно до рішень Харківського Собору 1992 року), впровадження посади місцезблостителя (п.V.13), підсудності лише Собору єпископів УПЦ (п.V.12), поминання на богослужінні як самостійного глави Церкви (п.V.4-5) тощо. І навіть функція Московського патріарха у процесі затвердження нового Предстоятеля УПЦ МП фактично зведена до технічної ролі – кандидатура нового глави УПЦ МП обирається Собором лише цієї Церкви і представляється (п.V. 15) "Святійшому Патріархові Московському і всієї Русі для видання Благословенної грамоти" (Статут про управління Української Православної Церкви (<http://orthodox.org.ua/uk/node/2485>)).

Важливим кроком до пошуку рішення проблеми православного розділення було прийняття митрополитом Володимиром напередодні згаданого Архиєрейського Собору УПЦ МП (21.12.2007 р.) делегації від УПЦ КП. Архієпископ Димитрій (Рудюк) та архимандрит Євстратій (Зоря) вручили "Звернення Священного Синоду та єпископату Української православної Церкви Київського Патріархату до архієреїв, духовенства та вірних Української православної Церкви (в складі Московського Патріархату)" (від 14.12.2007 р.), в якому звучить заклик до здійснення реальних "кроків на шляху подолання розділення", а кінцевою "метою нашого діалогу має бути створення в Україні єдиної Помісної православної

Церкви". Для цього, на думку ієрархії УПЦ КП, "є всі канонічні та історичні передумови".

Цікаво, що чи не вперше цей заклик ієрархії УПЦ КП був "почутий" протилежною стороною. Згадане Звернення обговорювалося на Соборі УПЦ МП і, як зазначають оглядачі, вперше Собор віднісся до документу з повагою. Принаймні воно було розглянуто й у подальшому з ним працюватиме спеціальна комісія. Таким чином, вимоги безальтернативного покаяння змінилися ідеями про можливість діалогу. Нові тенденції прозвучали і в доповіді митрополита Володимира. Він у своєму виступі на відкритті Собору вперше зазначив, що для подолання розколу недостатньо односторонніх кроків: рух до єдності має бути двостороннім.

Значним кроком до Помісності Українського православ'я аналітики вважають також засудження на Соборі та у післясоборних коментарях ієрархії УПЦ МП представників так званого "політичного православ'я". Зокрема, було заявлено, що діяльність "Союзу православних громадян України" під керівництвом В.Каурова є шкідливою для Церкви. Вперше в УПЦ МП осуду піддано не лише В.Каурова, але й, проте без конкретних імен, його внутрішньоукраїнських й закордонних покровителів.

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що поступово ідея Помісності завойовує прихильність населення України. Проте досвід об'єднання навіть україноцентричних Церков – УПЦ КП та УАПЦ – свідчить, що без масового руху знизу, без активної участі віруючих об'єднання православних Церков в Україні і конституювання УППЦ є неможливим. Будь-які спроби звести процес конституювання УППЦ до суб'єктивного фактору, намагатися здійснити об'єднання "згори" приречені на поразку.

Проте розглядати як безрезультатні зусилля духовенства, влади, громадськості у напрямку консолідації православ'я, перш за все УПЦ КП та УАПЦ не доводиться. Принаймні нині викристалізувалися деякі тенденції як у православному, так і суспільно-політичному житті країни загалом, котрі дають розуміння ускладнень на ниві конституювання УППЦ. Окремі з них заслуговують особливої уваги.

По-перше, ні УПЦ КП, ні УАПЦ не володіють достатнім авторитетом (перш за все на міжнародній арені), щоб самостійно долати усі труднощі на шляху утвердження Української Помісної православної Церкви. Ярлик "неканонічних", "розкольницьких" угруповань, навішаний на них Російською ПЦ, відчутно обмежує їхню свободу дій, перш за все на комунікативному горизонті.

По-друге, як УПЦ КП, так й УАПЦ є доволі залежними від політичного істеблішменту. Згуртування помаранчевих політичних сил та їхня перемога на президентських виборах-2004 стимулювали об'єднавчий процес і в українському православ'ї. З іншого боку, непорозуміння між командою Президента Віктора Ющенка і командою Юлії Тимошенко, розкол у помаранчевому таборі позначилися певною мірою й аналогічними

суперечками та взаємними обвинувачуваннями між ієрархами УПЦ КП й У АПЦ що врешті-решт не дозволило провести Об'єднавчий Собор.

По-третє, об'єднавчому процесові УПЦ КП й У АПЦ не передувала належна попередня підготовка. Він проходив форсованими темпами “згори”. Його намагалися завершити ефективним дійством – єднанням двох Церков – напередодні річниці Помаранчевої революції. Але неорганічний, відчутною мірою штучний характер акту злуки виявився настільки нестійким, що навіть не отримав свого логічного завершення: замість консенсусу, до якого майже цілий рік підходили УПЦ КП та У АПЦ усе завершилося наприкінці осені міжусобним розбратом.

По-четверте, запевнення про українськість, національну орієнтованість УПЦ МП не відповідають дійсності, принаймні для значної кількості кліру. Ця православна інституція перебуває не просто “у канонічному єднанні з Російською православною Церквою”, але є безпосереднім її структурним елементом, а тому виступає надійним знаряддям реалізації політики останньої. Оскільки Московська Патріархія не зацікавлена в утвердженні Помісної православної Церкви в Україні, то цілком природно, що УПЦ МП керуватиметься інструкціями свого патрона і всіяко перешкоджатиме консолідації вітчизняного православ'я.

По-п'яте, перспектива конституювання Української Помісної православної Церкви після парламентських виборів-2006 значно зросла, оскільки було утворено помаранчеву коаліцію у Верховній Раді України, сформовано новий Уряд. Відтак з'явилося (правда, знову ж незреалізоване) потужне тло для відновлення активного пошуку шляхів об'єднання українських православних у Помісну Церкву з подальшим її міжнародним визнанням.

Відтак все ж сьогодні можна сміливо стверджувати, що Україна зробила великий крок на шляху досягнення високої мети – утворення Помісної Православної Церкви.

Влітку 2008 року відбулися урочистості з нагоди відзначення 1020-ліття хрещення Київської Русі. Подія, безумовно, непересічна в історії незалежної України. Вона наочно ще раз показала значимість Києва як столиці цивілізованої держави в центрі Європи та засвідчила велич духовно-культурних надбань Української нації для всього християнського світу. Впродовж липня-серпня 2008 року наша столиця нагадувала справжній “Новий Єрусалим”. За цей короткий проміжок часу Київ відвідали високі ієрархи Церков, авторитетні богослови, наші співвітчизники з багатьох країн світу.

Природно, що піком цих подій став візит до України Вселенського Патріарха Варфоломія I. Незадовго до цього візиту Президентом України Віктором Ющенком Указом “Про День хрещення Київської Русі - України” № 668/2008 від 25 липня 2008 року встановлено в Україні День хрещення Київської Русі - України, який відзначатиметься щорічно 28 липня у день

пам'яті святого рівноапостольного князя Володимира – хрестителя Київської Русі.

На святкування Дня хрещення Київської Русі – України, незважаючи на шалений тиск церковного і політичного істеблішменту Росії, прибули делегації від усіх Православних Автокефальних Церков світу за винятком Кіпрської, яка піддалася тискові Московської патріархії щодо зриву візитів глав Православних Церков.

Значимо, що, окрім Вселенського Патріарха Варфоломія I, в Україну прибули Предстоятель Елладської Православної Церкви Архієпископ Афінський і всієї Еллади Ієронім II та Предстоятель Албанської Православної Церкви Архієпископ Тиранський і всієї Албанії Анастасіос. Зваживши на таку ситуацію, змушений був прибути до Києва й Патріарх Московський Олексій II.

Українська Держава засвідчила всім народам свою духовну зрілість, висококультурні надбання Української нації, відкритість і демократичність суспільства та налаштованість мирного рівноправного співробітництва з цивілізованими націями світу. Переконані, що цей благодатний Ювілей заклав надійний підмурок для утвердження Української Помісної Православної Церкви – символу Соборності України, волелюбності й звитяги її Народу. Водночас необхідно привернути увагу української і міжнародної спільноти до спроб Московської Патріархії не лише нівелювати здобутки 1020-ліття прийняття Києворуськими князями християнства в як державної релігії, а й зліквідувати саму ідею здобуття Українським Православ'ям статусу Помісної Церкви рівної з іншими автокефальними Церквами світу з патріаршим статусом.

14 жовтня 2008 року в День Покрови в Києві в УНІАН відбулася прес-конференція єпископа Переяслав-Хмельницького Олександра (Драбинка) – секретаря предстоятеля Української Православної Церкви Московського Патріархату, архімандрита Кирила (Говоруна) – голови Відділу зовнішніх церковних зв'язків УПЦ МП та протоієрея Георгія Коваленка – прес-секретаря предстоятеля УПЦ МП. Прес-конференція мала претензійну назву: “На зібранні глав православних церков у Стамбулі дано поштовх до відновлення єдності православ'я в Україні – УПЦ” та широко рекламувала нібито нові підходи до розв'язання “українського питання” щодо єдності Православ'я.

Насправді 10-12 жовтня 2008 року в Фанарі (місто Стамбул, Туреччина) відбулося зібрання предстоятелів помісних православних церков. В ньому взяли участь предстоятелі Константинопольської, Олександрійської, Антіохійської, Єрусалимської, Російської, Кіпрської, Еладської, Албанської, Чеської та Словацької церков, а також повноважні представники Грузинської, Сербської, Румунської, Болгарської та Польської православних церков. На зібрання у складі делегації РПЦ був також митрополит Київський і всієї України Володимир (Сабодан). Про це свідчить і документ, який був прийнятий на тому зібранні. Його підписали 9 глав церков (в т.ч. патріарх

Московський Олексій II) та 5 представників глав церков, котрі не були присутні там. Природно ніякого підпису митрополита Київського Володимира (Сабодана) там і не могло бути, бо ж він очолює незрозумілого у православному світу статусу релігійну спільноту.

До речі, в підписаному документі жодного слова про Україну немає. Зате є похвала патріархам Московському і Грузинському за “їхнє братнє співробітництво в недавньому конфлікті”. Це так в устах патріархів називається окупація Росією Грузії. А ще є чимало абстрактного туману про “єдність Православної Церкви”.

Митрополит Київський звернувся до глав Церков з проханням “підтримати зусилля Української Православної Церкви, що направлені на відновлення церковної єдності в нашій країні” причому на основі “Визначення освяченого Архієрейського Собору Російської Православної Церкви «Про єдність Церкви», Москва, 24-29 червня 2008 року”. А це означає за їхнім сценарієм, що ніколи Україна не дочекається ні єдності Православ'я, ні Помісності своєї Церкви. Адже Собори Вселенські не збиралися більше тисячі років, а Помісні РПЦ не збиралися 300 років до 1917 року, а опісля збираються лише після упокоєння чергового їхнього патріарха для виборів нового.

Та й церковне право не допускає без участі Церкви, якій підпорядкована певна область чи країна, вирішувати питання автокефалії. Отже, цю проблему може розв'язати лише Вселенський Патріарх (а не вся всеправославна єдність, на вирішення до якої хитро звернулися підбурювана РПЦ до цього УПЦ МП), природно увійшовши в дуже напружені стосунки з Московським. Ми пам'ятаємо, що між ними відбувалося із-за Естонської Церкви, із-за Української буде й поготів. Бо ж тоді відбудеться докорінна зміна всієї геоконфесійної ситуації у світі на користь Європи, Вселенської Патріархії й України. А такі зміни легко не відбуваються, але й альтернативи їм немає, адже Українська Держава ставати знову колонією нібито не збирається. Звернувшись з проханням вирішити питання статусу Українського Православ'я до Всеправославної єдності і нібито цим самим певною мірою відвернувши від його одностороннього вирішення Московський і Константинопольський патріархати, ініціатори прохання в такий спосіб вдовольнили потаємне бажання Москви (може й нею придумане) відвернути Константинополь як Церкви-матері від православних проблем України. Не забуваймо, що в УПЦ МП службу зовнішніх зв'язків очолює архімандрит Кирило (Говорун), який нещодавно прибув до Києва із відділу зовнішніх зв'язків Московського Патріархату, очолюваного митрополитом Кирилом (Гундяєвим), який, як ми знаємо, є активним противником постанови православної автокефалії в Україні.

У ситуації, що склалася, керівництво Української Держави може діяти, послуговуючись трьома ключовими сценаріями:

Сценарій 1. Буквально дотримуючись конституційної норми про відокремлення Церкви від Держави, остання повністю дистанціюється від

процесу утвердження Української Помісної православної Церкви. УПЦ КП, УАПЦ та окремі єпархії УПЦ МП отримують шанс власними зусиллями вирішити означену проблему.

Проте сподіватися, що даний варіант спрацює, не доводиться. Як уже вказувалося, УПЦ КП й УАПЦ не володіють відповідним потенціалом. Окрім того, між єпископатом всіх юрисдикцій наявне латентне протистояння. Амбітність церковних діячів, конкуренція за духовний простір країни скоріше призведуть до чергових розколів, ніж до єднання. Якщо консолідація і можлива, то винятково ситуативна. Але цього, скажемо відверто, замало для конституювання повноцінної Помісної православної Церкви в Україні.

Невтручання Української Держави у процес утвердження Української Помісної православної Церкви надає даному процесові невизначеного спрямування і такої ж невизначеної часової реалізації, а також надає преференції діям іноземних держав щодо України (Див.: Определение священного Синода РПЦ // Журнал Московской Патриархии. - 2006.- №8. – С.13-25).

Сценарій 2. Реанімується політика попередньої влади щодо релігійної сфери з преференціями для УПЦ МП. Українська православна Церква Московського Патріархату знову починає користуватися негласною підтримкою владних структур на усіх рівнях, наявне неафішоване ставлення до неї як до “єдино канонічної” нібито національно спрямованої православної інституції. Саме їй відводиться визначальна роль у витворенні в Україні Помісної Церкви.

Політична складова такого сюжету очевидна й практично означена в першій частині даної статті. Причому така політика буде явно не в національних інтересах. Адже замість реального утвердження Української Помісної православної Церкви посилюється реальна залежність Української Держави від Російської Федерації. А сама ідея конституювання національної помісної православної інституції при цьому перетворюється на звичайну ілюзію.

Сценарій 3. Український Президент, Уряд і Парламент засвідчують свою прихильність до ідеї Помісності і, у межах чинного законодавства, всіляко сприяють її конституюванню. Тільки за таких умов видається можливим успішне втілення в життя ідеї утвердження національно орієнтованої Помісної православної Церкви.

Оскільки даний варіант цілком відповідає стратегії національного розвитку, то він може бути взятим за основу керівництвом Української Держави і виходити з наступного:

1. Утвердження Української Помісної православної Церкви – це не просто данина багатовіковій традиції чи формальне наслідування досвіду тих держав, де православ'я виступає домінуючим віросповіданням. Це, насамперед, прагматична вимога сьогодення, від успішної реалізації якої залежить стратегія національного поступу Українського народу, іншими словами – його незалежність. Не можна розбудовувати незалежну Україну,

допускаючи серйозний контроль над власним духовно-інформаційним простором з боку зарубіжних релігійно-політичних центрів.

2. Підтримка владою національно орієнтованих православних інституцій та ієрархів – свідчення її патріотичності. Не йдеться про втручання у внутрішні справи Церкви, а лише про сприяння держави визначеним релігійним організаціям задля якомога швидшого розв'язання ними найактуальніших проблем. У даному випадку до розряду таких відноситься формування позитивного міжнародного іміджу православних юрисдикцій Київської традиції, а відтак і їхнього статусу. Без допомоги влади останні неспроможні вирішити дану проблему самостійно, оскільки має місце потужна спрямована зовнішня протидія.

3. Українські реалії засвідчують, що об'єднання частини парафій УПЦ МП з УАПЦ в УПЦ КП у першій половині 90-х років виявилось доволі нетривким. Через короткий проміжок часу від практично сформованої церковної організації знову виокремилася УАПЦ. Враховуючи нинішню нестабільну ситуацію в середовищі останньої, наявні в ній розколи, постійні конфлікти між ієрархами цієї Церкви, ймовірно припустити, що з конструктивним потенціалом в лоні УАПЦ не все гаразд і навряд чи щось зміниться на краще найближчим часом. Тому, щоб уникнути непотрібних ситуаційних утворень, доречно надалі в якості фундаменту конституювання Помісної православної Церкви в Україні орієнтуватися на УПЦ КП та ту частину УПЦ МП, яка підтримує ідею Помісності.

4. Процеси, які відбуваються у православному середовищі України, повинні бути зрозумілими для її громадян, хоч із цим розумінням є проблеми. Одна з причин неадекватного сприйняття ситуації – невідповідні суті релігійних організацій назви. Так, найменування “Українська православна Церква” зовсім не відтворює істинну природу цієї структури, що, безумовно, вводить в оману мільйони віруючих громадян України. Тому необхідні відповідні кореляції на всіх рівнях (влади, освіти, ЗМІ тощо).

Оскільки УПЦ МП – структурна одиниця РПЦ, то відповідний її статус має бути відображений і в назві. Але особливе завдання української влади полягає в тому, щоб донести повноцінну інформацію до всіх своїх громадян, які мають конституційне право на об'єктивну інформацію.

5. На порядку денному перебуває питання про трансформацію української моделі державно-церковних відносин. Перехід від сепаратної до конкордатної системи взаємин між Українською Державою та релігійними організаціями дозволить навести лад у конфесійному просторі країни. Більше того, з'явиться реальна можливість диференціювати діючі на українських теренах конфесії з урахуванням їхнього внеску у розвиток національної держави, культури, духовності тощо.

Наступний логічний крок, котрий передбачений конкордатною моделлю, – визначення нинішнього місця та ролі тієї чи іншої Церкви, релігійного об'єднання в суспільному житті України. Цей аспект особливо важливий, оскільки безпосередньо пов'язаний з виведенням на передній план

православних Церков Київської традиції. Система конкордатів дасть змогу з допомогою чітких юридичних інструментів упорядкувати державно-церковні відносини з однозначним унормуванням прав і обов'язків договірних сторін.

Реалізація означеної політики здатна призвести уже в короткостроковій перспективі до конституювання Української Помісної православної Церкви, що нарешті звільнить Українську націю від духовно-культурного рабства й стане могутнім чинником вільного розвитку українського суспільства та реальної його інтеграції в Об'єднану Європу.

Викладене дозволяє нам зробити наступні висновки:

1. Сучасний канонічний статус УПЦ МП дозволяє керівництву Російської ПЦ використовувати її в якості одного з потужних "ресурсів впливу" політики РФ в Україні. З іншого боку, розділення Українського православ'я дискредитує імідж України в світі, є постійним джерелом суспільної напруги, становить потенційну загрозу національній безпеці України (сепаратизм, поширення екстремістської проросійської ідеології тощо). Таким чином, інтересам національної безпеки України відповідає створення Української Помісної православної Церкви.
2. Реальним інструментом створення УППЦ на сьогодні може виступати лише Вселенський Патріархат, котрий має канонічні можливості для її створення. Створення УППЦ на базі УПЦ МП шляхом дарування автокефалії УПЦ з боку Москви нині нереальне. Цю Церкву не визнає Константинопольський Патріархат й інші православні Церкви. Тобто, головна проблема – визнання новоствореної автокефальної Української Церкви з боку світового православ'я та ліквідації розколу православ'я – не буде вирішена.
3. Оскільки створення УППЦ напряму залежить від Вселенського Патріархату, шлях створення УППЦ має бути поетапним та відповідати канонічним вимогам.
4. Вкрай необхідним є одностайна позиція з церковного питання вищого керівництва держави – усунення лобіювання інтересів УПЦ МП, принаймні до того часу, доки більшість її кліру не змінить своєї реальної позиції щодо необхідності створення УППЦ.
5. Політичні зусилля української держави мають бути скеровані на отримання повної незалежності Української Церкви – автокефалії. Водночас, якщо внаслідок певних історичних умов (відсутності згоди єпископату, духовенства та вірних) отримання автокефалії від Вселенського Патріархату в даний момент неможливе, необхідно домагатися закріплення позиції Вселенського Патріархату щодо українського питання.
6. Найбільш ефективним шляхом створення УППЦ є Всеукраїнський Собор УПЦ КП, УАПЦ та тієї частини єпархій УПЦ МП, які підтримають автокефальні тенденції. Після конституювання УППЦ необхідна державна перереєстрація структур УПЦ МП у

відповідності до їх реального статусу (екзархат Російської ПЦ). До Помісної Церкви очікувано можуть приєднатися єпархії УПЦ МП в західному та центральному регіоні України, які становлять більшість у Церкві (біля 70% усіх парафій). У такому випадку УППЦ буде домінувати в Україні за кількістю парафій та нараховуватиме понад десять тисяч громад.

2. СХІДНА ПОЛІТИКА ВАТИКАНУ: ЕКЛЕЗИАЛЬНІ ТА ЕКУМЕНІЧНІ ВИЯВИ В УКРАЇНІ

Останнє десятиріччя минулого століття і перші роки ХХІ ст. виявилися досить значущими як в царині католицько-православного діалогу в контексті екуменічної концепції, а також зацікавленої теологічної дискусії на цю тему в позацерковних католицьких колах, репрезентованих поважною професурою католицьких університетів і наближених до них єзуїтських і домініканських теологів. Відразу ж зауважимо, що в цих дискусіях досить скромне місце посідають голоси православних авторитетів, за винятком деяких духовних осіб східних православних патріархатів. Московська Патріархія час від часу виступає з іронічними репліками-відповідями стосовно деяких висловлювань чільників ватиканської дипломатії і останнім часом самого понтифіка. Українське Православ'я, розділене і сконцентроване на внутрішньоукраїнських церковних проблемах, не реагує на інновації, які впливають з католицько-православного діалогу.

Про що йдеться? Коректуючи свою “Східну політику” (ostpolitic), Ватикан в 90-ті роки минулого століття устами свого понтифіка Івана Павла ІІ заманіфестував привабливе екуменічне послання для католицько-православного діалогу і примирення: “Християнська Церква повинна дихати двома легенями – західним і східним.” Цей папський афоризм, який став лейтмотивом “Великого Ювілею” – 2000-ліття від дня народження Ісуса Христа, був спрямований у третє тисячоліття. “Повний образ Вселенської Церкви, – як вважав Іван Павло ІІ, – не може бути виражений однією традицією або спільнотою, яка протистоїть іншій.” Шукати примирення і спілкування між Сходом і Заходом – це “волення ХХ століття”, підкреслюється в Апостольському посланні “Orientale lumen” (“Світло Сходу”, 2 травня 1995р.). Це – “волення Риму, волення Константинополя, волення Москви, це волення всього християнства обох Америк, Африки, Азії, це волення нової євангелізації.” Іван Павло ІІ закликав пізнати й оцінити особливості християнського Сходу, які виражаються в характерних ознаках його культури, богословської та духовної традиції.

Водночас цей понтифік самокритично оцінював ситуацію, яка заважає досягненню єдності між християнським Сходом і християнським Заходом.